

УДК 373.3.026

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Турчина І.С., Вахрушева Н.М.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

У статті обґрунтовано актуальність формування навчально-пізнавальної компетентності у контексті Нової української школи. Визначено, що навчально-пізнавальна компетентність є інтегральною характеристикою особистості, яка визначає якість освіти. Розкрито сутність понять «компетентність» та «навчально-пізнавальна компетентність». Схарактеризовано структуру навчально-пізнавальної компетентності, як складової всіх ключових компетентностей. Досліджено умови та шляхи формування навчально-пізнавальної компетентності молодших школярів.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, навчально-пізнавальна компетентність, ключові компетентності.

Постановка проблеми. Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні (2012 – 2021) одним із головних напрямків державної політики у сфері освіти визначено модернізацію освіти на засадах компетентнісного підходу, який передбачає не тільки забезпечення учнів певною сумою знань, умінь і навичок, а й формування здатності їх застосовувати, опираючись на здобуті досвід та ціннісні орієнтації [1].

Фундамент для формування особистості майбутнього громадянина закладається в початковій ланці освіти, адже молодший шкільний вік є визначальним у подальшому розвитку особистості. Саме в цьому віці виявляються й розвиваються здібності дитини до різних видів діяльності, формується база свідомої моральної поведінки, відбувається включення в процес формування знань, умінь та навичок, необхідних для подальших навчальних досягнень.

З огляду на зазначене, актуальною є проблема формування ключових компетентностей молодшого школяра, зокрема навчально-пізнавальної, яка є складовою інших компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням вихідних теоретичних положень компетентнісного підходу займалися: О. Савченко (формування ключової компетентності), С. Трубацова (загальнонавчальні компетентності учнів), І. Єрмаков (життєві компетентності) та інші. Основні ідеї щодо впровадження досвіду зарубіжних країн у застосуванні компетентнісного підходу в освіті України були предметом розгляду таких українських науковців як Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак узагальненого аналізу результатів досліджень здійснено не було.

Метою статті є спроба здійснення теоретичного аналізу результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців щодо проблеми формування навчально-пізнавальної компетентності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на формування ключових і предметних компетентностей особистості. О. Пометун вважає, що результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [2, с. 149].

У Законі України «Про освіту» зазначається, що метою повної загальної середньої освіти є «всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [3]. Саме через формування ключових компетентностей і забезпечується досягнення цієї мети.

У вищезначеному документі компетентність трактується як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [3]. Це означає, що метою навчання є не знання заради знань, а вміння їх застосовувати в реальному житті.

У вересні 2018 року всі першокласники України розпочнуть навчання за новим Державним стандартом початкової загальної освіти. Метою початкової освіти є гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості [4]. Для досягнення поставленої мети зміст початкової освіти розроблено на основі компетентнісного підходу. Формування знань, умінь, ставлень, що є сутністю цього підходу, забезпечують у майбутньому здатність особистості успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади [4].

Ми розглядаємо це поняття як характеристику особистості, що виражає готовність і здатність людини ефективно розв'язувати завдання, які виникають перед нею в процесі діяльності. На відміну від знань, умінь та навичок, які використовуються під час дії за зразком, компетентність – це здатність діяти на основі отриманих знань.

Серед ключових компетентностей Нової української школи виділяється «уміння навчатися впродовж життя», яку можемо означити як навчально-пізнавальну компетентність.

Навчально-пізнавальна компетентність належить до загального змісту освіти, представляє сукупність взаємопов'язаних змістових орієнтирів, знань, умінь та навичок, досвіду діяльності учнів стосовно об'єктів реальної дійсності та є однією з центральних проблем педагогічної науки.

Для визначення поняття навчально-пізнавальної компетентності молодших школярів важливе значення має думка О. Савченко, яка вважає, що вчитися вміє той учень, який: сам виявляє мету діяльності або приймає поставлену учителем; виявляє зацікавленість у навчанні, докладає вольових зусиль; організовує свою працю для досягнення результату; знаходить і відбирає потрібну інформацію для виконання навчальної задачі; виконує інтелектуальні і практичні дії, прийоми, операції на репродуктивному і творчому рівні; володіє вміннями й навичками самоконтролю та самоосвіти; усвідомлює результативність своєї діяльності [5, с. 1].

Н. Бухлова виділяє такі навчальні мотиви: прагнення отримати нагороду, гарну оцінку; бажання отримати схвалення від батьків; прагнення здобути авторитет серед однокласників та вчителя; честолюбство; почуття відповідальності; бажання здобути схвалення від авторитетної людини; бажання уникнути покарання; виконавська дисципліна; пізнавальний інтерес [6, с. 124-127].

Ми трактуємо навчально-пізнавальну компетентність молодших школярів як інтегровану якість особистості, що базується на образі світу школяра та поєднує в собі внутрішню мотивацію до навчання, ціннісні орієнтації, суб'єктивну готовність до навчання, формування умінь та навичок, розвитку здібностей, що сприяє ефективному розв'язуванню освітніх завдань, творчо застосовувати відомі знання та успішно оволодівати новими способами навчально-пізнавальної діяльності.

Ключова компетентність «уміння вчитися» – особистісне, суб'єктивне утворення. Дуже часто учні в початковій школі займаються переважно виконавською, репродуктивною діяльністю, яка є тільки фрагментом компетентності «уміння вчитися» та є недостатньою для процесу учіння, активної пізнавальної діяльності та самоорганізації.

Навчально-пізнавальна компетентність – це і вміння, і досвід, і бажання самостійного набуття нових знань, продукування та втілення тих чи інших ідей, освоєння суб'єктивно нових векторів діяльності. Це готовність виходити за межі заданого і включатися в інтелектуальну діяльність, що не стимулюється зовні. Це відкрита пізнавальна позиція, яка визначає якість шкільної освіти, що дозволяє ефективно організувати процес свого учіння протягом усього життя. Тільки людина, що володіє навчально-пізнавальною компетентністю, може бути успішною та конкурентоздатною в житті [7].

У дослідженнях А. Хуторського визначено зміст та структуру навчально-пізнавальної компетентності та досліджено психологічні, педагогічні, соціальні умови її становлення. Навчально-пізнавальна компетентність – це сукупність компетентностей учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної, евристичної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами, які пізнаються учнем [8, с. 55-61].

Сюди входять знання й уміння організації цілепокладання, планування, генерації ідей, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. Стосовно досліджуваних об'єктів учень опановує креативні навички продуктивної діяльності: добуванням знань безпосередньо з реальності, володінням прийомами дій у нестандартних ситуаціях, евристичними методами рішення проблем. У межах цієї компетентності визначаються вимоги відповідної функціональної грамотності: уміння відрізняти факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання ймовірнісних, статистичних та інших методів пізнання [8, с. 55-61].

Отже, навчально-пізнавальна діяльність молодшого школяра передбачає вироблення наступних компетенцій – знання того, як провадити власну навчально-пізнавальну діяльність (когнітивний компонент), уміння її організувати та здійснювати (операційно-діяльнісний компонент), установки для здійснення успішної самостійної навчально-пізнавальної діяльності (поведінковий компонент).

Когнітивний компонент пов'язаний здебільшого з інтелектуальною сферою школяра і передбачає формування відповідних теоретичних знань, а також надання практичних відомостей про те, як успішно працювати з різноманітними джерелами знань.

Операційно-діяльнісний компонент містить систему загальнонавчальних умінь, способів навчально-пізнавальної діяльності, що мають забезпечити можливість засвоєння, збереження та переробки інформації в цілісну картину світу.

Навчально-пізнавальна діяльність учня не може бути відірваною від формування особистості в цілому. Потреби, мотиви, моральна та емоційна складові орієнтації дитини безпосередньо впливають на рівень активності, розумової діяльності, формують поведінку учня. Тому, крім когнітивної та операційно-діялісної складових, у структурі навчально-пізнавальної компетентності слід виділити ще і поведінковий компонент.

Поведінковий компонент орієнтується на емоційну сферу учня та передбачає формування цілей діяльності, мотивів поведінки молодшого школяра, його установок та особистісних орієнтирів у процесі розвитку навчально-пізнавальної компетентності.

Перед педагогами стоїть вимога щодо організації такого освітнього процесу, в якому передбачатиметься опора на мотиваційний і процесуальний компоненти учіння, тобто ціннісне ставлення учнів до власної діяльності та навчання спеціальним прийомом самоконтролю.

Найефективніше формування компетентності «вміння вчитися», а отже і навчально-пізнавальної компетентності учня відбувається міжпредметним шляхом, оскільки вміння формуються синхронно у межах усіх навчальних предметів, відбувається встановлення міжпредметних зв'язків, що забез-

печує дієвість уміння, досвіду, цінностей, безперервність у формуванні даної компетентності.

Стимулювання такого освітнього процесу можливе здійснити шляхом застосування різних форм роботи, активних методів навчання, прийомів, які дадуть відповідь на основну сучасну проблему педагогіки, чому навчати і як навчати.

Досліджуючи проблему формування ключової компетентності «вміння вчитися», О. Савченко звертає увагу педагогів на те, що для вирішення вказаної проблеми «необхідно забезпечити комплекс умов: стимулююче навчальне середовище, висококваліфікований учитель, обов'язково сприятливе родинне виховання, яке не дає зів'язати природній допитливості малюка і, безумовно, цілеспрямоване керівництво формуванням цих складників уміння вчитися» [5, с. 4.]

Умовами формування навчальної мотивації учнів початкових класів за Н. Бухловою є: формування адекватної самооцінки своїх можливостей; заохочення прагнення до саморозвитку та самовдосконалення; виховання почуття відповідальності; наповнення змісту особистісно-орієнтовним цікавим матеріалом; гуманне ставлення та повага до дитини; задоволення потреби у спілкуванні з учителем та однокласниками; збагачення мислення інтелектуальними почуттями; формування пізнавального інтересу та допитливості; застосування різних способів педагогічної підтримки; формування вміння роботи з книгою [6, с. 124-127].

Отже, шляхи формування навчально-пізнавальної компетентності молодших школярів передбачають:

- Забезпечення чіткої мотивації до навчання.
- Вміння роботи вибір, приймати рішення, брати відповідальність на себе, бачити та окреслювати проблему, використовувати власний досвід для знаходження нових рішень, діяти у нестандартних ситуаціях.
- Стимулювання пізнавальної активності.
- Опора на практичну діяльність учнів.
- Орієнтація на конкретний продукт.
- Реалізація творчого потенціалу учнів.
- Запровадження проектної діяльності та інших проблемно-пошукових методів [9, с. 35].

Навчити вчитися – означає навчити користуватися тим інструментом, без якого оволодівати знаннями буде ставати дедалі важче, без якого дитина втрачатиме зацікавленість до освітнього процесу.

Виробленню вміння самостійно вчитися сприяє особистісна зорієнтованість, яка полягає в наданні дітям ініціативи у пізнавальній діяльності, заохочення самостійності, створення емоційно стимулюючого навчального середовища; розвиток у дітей саморегуляції на основі особистої відповідальності; здійснення освітнього процесу в атмосфері взаємодії, емоційної співдружності; виконання вчителем ролі консультанта, порадника, джерела знань, організатора, старшого товариша; створення можливостей для максимальної самореалізації кожного учня; поступове часткове заміщення вчителя учнями – консультантами.

З огляду на вищесказане, важливо формувати особистість, яка вміє самостійно вчитися, шукати джерела інформації, шляхи розв'язання завдань, не губитися в нових ситуаціях.

Дану компетентність потрібно розглядати як фактор, що дозволяє отримати якісну загальну

освіту, оволодіти професією, досягти необхідної кваліфікації, а якщо виникне така необхідність – змінити спеціальність.

Висновки і пропозиції. Отже, формування навчально-пізнавальної компетентності – важливе завдання, від нього залежить успішність подальшого навчання та набуття учнем інших

компетентностей. Показником сформованої навчально-пізнавальної компетентності молодшого школяра є оволодіння ним комплексом компетенцій, що інтегрує сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь та установок і дозволяє ефективно здійснювати навчально-пізнавальну діяльність.

Список літератури:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
2. Пометун О.І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії / О.І. Пометун // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 2. – С. 146-157.
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Проект нового Державного стандарту початкової загальної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://newstandard.nus.org.ua/>
5. Савченко О.Я. Виховання розумної особистості яка вміє самостійно вчитися / О.Я. Савченко// Початкова школа – 2007. – №8. – С. 1-5.
6. Бухлова Н. Навчаємо вчитися: діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів / Н. Бухлова. – К. Вид. дім «Шкіл. світ» Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технологии конструирования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №5. – С. 55-61.
9. Гаряча С.А. Формування в учнів ключової компетентності «Уміння вчитися» відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / С.А. Гаряча. – Черкаси: ЧОПОПП, 2014. – 48 с. <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/363/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%20%D1%83%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF.pdf>

Турчина І.С., Вахрушева Н.М.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

В статье обоснована актуальность формирования учебно-познавательной компетентности в контексте Новой украинской школы. Определено, что учебно-познавательная компетентность является интегральной характеристикой личности, которая определяет качество образования. Раскрыта сущность понятий «компетентность» и «учебно-познавательная компетентность». Охарактеризовано структуру учебно-познавательной компетентности как составляющей всех ключевых компетенций. Исследованы условия и пути формирования учебно-познавательной компетентности младших школьников.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенция, учебно-познавательная компетентность, ключевые компетентности.

Turchyna I.S., Vakhrusheva N.M.

T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

FORMATION OF PRIMARY SCHOOL PUPILS' EDUCATIONAL AND COGNITIVE COMPETENCE OF AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Summary

The article substantiates the topicality of educational and cognitive competence formation in the context of the New Ukrainian School. It has been determined that educational and cognitive competence is an integral characteristic of a person, which determines the quality of education. The essence of the concepts of “competence” and “educational and cognitive competence” has been revealed. The structure of educational and cognitive competence as a component of all key competencies has been characterized. The conditions and the ways of young pupils' educational and cognitive competence formation have been investigated.

Keywords: competence approach, competence, educational and cognitive competence, key competencies.